

ПОСТАВЯНЕ ОСНОВИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА (1878–1879 г.)

Юлия Симеонова

ESTABLISHING THE FOUNDATIONS OF THE BULGARIAN EDUCATION SYSTEM (1878–1879)

Julia Simeonova

Abstract:

The origin and development of the Bulgarian education system is an issue that is increasingly attracting the attention of researchers. This presentation focuses on the activities of Marin Drinov as head of the Ministry of National Education, in order to highlight his contribution to the establishment of the Bulgarian education system.

Key words: *education, education system, education law, school curriculum*

Зараждането и развитието на българската образователна система е въпрос, който все по-често ангажира вниманието на изследователите. Причина за това е фактът, че образованието е една от институциите, които предопределят бъдещето на обществото¹. От една страна, образователната система отразява обществените потребности от обучение и подготовка на младото поколение, а от друга, върху нея рефлектират влиянието на личните възгледи на просветните дейци, както и образователният опит на другите страни.

За национална образователна система у нас може да се говори едва след Освобождението, когато се възстановява българската държавност и грижата за просветното дело се поема от централната и местните власти. Най-динамично нашето учебно дело се развива в

периода от края на 70-те години на XIX до първото десетилетие на XX в., защото тогава възрожденските традиции се преплитат с бързо променящите се условия, насочени към модернизация на страната. Настоящото изложение поставя акцент върху просветната дейност на проф. Марин Дринов като директор на народното просвещение, с цел да се открие неговия принос в основополагането на българската образователна система.

***

В ретроспективен план, основите на българската училищна организация се полагат още по време на Руско-турската война (1877–1878 г.), когато към главнокомандващия руската армия е създадена „Канцелария за гражданско управление на свободните зад Дунава земи.“ По-късно в новоосвободените територии се установява Временно руско управление, което изгражда държавните структури. Начело на Дирекцията на просвещението и духовните дела е назначен професор Марин Дринов (1838–1906 г.)². Неговата дейност на това поприще не е случайна. Още преди Освобождението Дринов е учител и просветен деец, твърдо убеден в голямото значение, което има образованието за повишаване културното ниво на българския народ³. Именно той се явява първият български законодател в областта на просвещението, чиято дейност има водеща роля в зараждането на българската образователна система.

Към организацията на учебното дело М. Дринов пристъпва, като се опира на утвърдените демократични традиции в развитието на българското училище⁴. Той се обявява за привърженик на децентрализацията и автономията на общините. В своята просветна политика, М. Дринов се придържа към определени възгледи, а именно⁵:

- Училището има голямо значение за разпространение на просветата, а това ще се отрази положително на стопанския и политическия живот в страната. Ръководейки се от това основно положение, Дринов полага големи грижи за откриване на повече училища и за повишаване на учебно-възпитателната работа в тях.

- Организирането на училищата трябва да бъде народно дело. Дринов смята, че грижата за тях трябва да се предостави предимно на общините.

- Първоначалното училище трябва да бъде задължително и безплатно. То трябва да обхваща всички деца без разлика на пол, вероизповедание и национална принадлежност.

- Образованието трябва да бъде светско и да има научен характер. Религиозното образование да се дава само в духовните училища, а възпитанието в религиозен дух да се предостави като право на семейството.

- Високо ниво на учебно-възпитателна работа може да се осъществи само от добри и квалифицирани учители. Това е причината, поради която Дринов полага грижи за подобряване на служебното положение и материалното състояние на учителите.

- Просветата не трябва да се ограничава само между стените на училището и в рамките на училищното обучение. Тя трябва да се дава и след като се постигне задължителната образованост. Затова Дринов насочва дейността си към учредяване на библиотеки, издаване на списания и др.

Тези демократични и модерни за времето възгледи полагат основата на предприетите по-късно законодателни инициативи.

Завеждащият Отдела на народното просвещение, като българин и като професор, добре разбира нуждите на една непросветена страна. Основна и постоянна грижа на централното управление става „повдигне умственото образование в България”⁶. В резултат на това са взети мерки да се осигури нормалната дейност на училищата, нарушена по време на войната.

След установяване на временното руско управление, общините в Княжеството насочват усилията си към откриване на нови училища. Паралелно с това се отпускат и средства за издръжка на вече съществуващи, изпаднали във финансови затруднения⁷. Въпреки че централното управление се задължава да помага на училищата, Дринов смята, че основната грижа за тяхното материално състояние трябва да се предостави на самото население. В тази връзка е докладната записка от 25 юли 1878 г.⁸, в която той добавя, че на населението е необходимо да се предостави грижата не само за началните, но и за главните училища.

Докато материалната уредба на училищата се възлага на обикновените хора, то методическото ръководство, като задължение, се

поема от Дирекцията на просвещението. За тази цел М. Дринов, с помощта на своите сътрудници, разработва цяла система от мероприятия, засягащи структурата, организацията и дейността на народните училища.

Резултатът от съвместната работа е изготвянето на първите български просветни закони⁹: *Временен устав за народните училища*, утвърден от княз Дондуков на 29 август 1878 г.; *Инструкция за окръжните инспектори*; *Програма за първоначалното народно училище*; *Програма за двукласното народно училище*; *Програма за четирекласно народно училище*; *Временни правила за реални училища*; *Правила за временни педагогически курсове*; *Правила за годишните изпити в класическите гимназии, реалните и духовни училища и др.*

Основният документ, който определя за първи път структурата на българските училища, тяхното управление, програми и начина им на издръжка¹⁰ е Временният устав. Неговата цел е „да се подведат всички училища под единно ръководство и да имат една и съща основа“¹¹. Нормативният акт е структуриран в два дяла. Първият обхваща въпросите, касаещи целта и разпределението на народните училища, а вторият – тяхното управление. Според документа училищата се разделят на три основни вида: *първоначални* – с тригодишен курс на обучение; *средни* – с двегодишен курс; *главни* – четиригодишен курс на обучение.

Предназначението на първоначалните народни училища е „да учат децата на четене и писане, да развиват у тях религиозни и нравствени понятия и да им дават начални полезни познания“¹². В тях могат да постъпват момчета, които са навършили 7 години и момичета, не по-малки от 6 години, като обучението на двата пола е поотделно. Само в изключителни случаи се разрешава да се образуват смесени училища, но при условие, че момичетата не са по-възрастни от 11, а момчетата от 12 години¹³. Обучението в първоначалното училище е задължително и безплатно за всички здрави деца. Продължителността на това училище е три години – за всяка година по едно отделение. В малките села и градските махали, където числото на учениците не надхвърля 50 и в трите отделения, преподава само един учител. В по-големите населени места, според Устава, при наличие

на повече учители, работата се разпределя равномерно. Тези училища, в които има повече от 100 ученици се ръководят от трима учители¹⁴. Учебните предмети, предвидени в програмата, като задължителни за изучаване са: четене, писане, смятане (четири аритметични действия) и пеене. Установяването на нравствените понятия се възлага на обучението по закон божи¹⁵. Според програмата за първоначалните училища началното ограмотяване на децата се извършва по звучната метода.

В по-богатите общини, Временният устав предвижда откриване на средни (двукласни) народни училища. Те се явяват продължение на първоначалните и имат за цел „да дават на децата по-пълно елементарно образование”¹⁶. В тях се приемат само тези деца, които са завършили курса на първоначалното училище. Средните училища не могат да бъдат смесени, т.е. обучението на момчетата и момичетата е разделено. В двукласните училища се предвижда да работят най-малко трима педагози, от които един е главен („надзирател” на училището¹⁷). Останалите двама учители ще преподават и в женското двукласно училище, защото според документа в него работи една учителка, която изпълнява и функцията надзирателка. В този вид учебни заведения, за да се сформира паралелка, броят на учениците трябва да е повече от 50. При образуване на повече класове се предвижда назначаване и на повече преподаватели. За такива пък се приемат тези, които са завършили главно народно училище и имат общи познания по методика¹⁸. Програмата на средните училища разширява знанията, получени в първоначалното училище, а основните дисциплини са: закон божи, четене, писане, български език, българска история, отечествена география, смятане, геометрично чертане, естествознание и нотно пеене¹⁹. Целта на обучението по четене е учениците да усвоят навика да четат източници с различно съдържание, а по писане – да излагат свободно в писмена форма, съдържанието на прочетен в клас разказ. Основните начала на граматиката се полагат чрез обучението по български език, при което учениците се запознават с главните части на изречението, с употребата на препинателните знаци, с представките и наставките на думите и т.н.²⁰ В програмата на средните училища се залага и на практически действия, с помощта на които да се тренират граматическите правила.

Знанията за света и родната земя трябва да се постигнат чрез обучението по география, като се предвижда в първи клас да се изучават континентите, а във втори – отечествена география. Българските територии са обект на изучаване и от историята. Програмата предвижда нейното въвеждане да е във втори клас на средното училище. Тогава учениците се запознават с историята на България от заселването на славяните на Балканския полуостров до падането на нашите земи под властта на османците. На обучението по история и география се пада важната и отговорна задача да съдействат за възпитанието на децата в патриотичен дух. Тази мисия, заложена в първия, макар и временен документ, на двата учебни предмета се запазва и през следващите десетилетия. С особена острота, отговорната роля на историята и географията, се проявява в моменти на национална криза, когато трябва да се укрепи националният дух и българската идентичност. И днес, на съвременния етап от развитието на българското образование, учебните предмети „история и цивилизация” и „география и икономика” продължават да имат водеща роля в развитието на социалната култура на учениците и в реализиране на гражданската мисия на образованието²¹.

Наред с посочените учебни заведения, Временният устав предвижда създаването и на главни (четирикласни) училища. С техния курс приключва първоначалното образование. Програмата в първите два класа тук е изравнена с тази на средните училища, а в горните два класа се предвиждат по-задълбочени знания по отделните дисциплини. Разширява се информацията по аритметика и геометрия. По география се предвижда да се изучават главните страни²² в Европа, а по история – народите от класическата древност, средните векове и новото време²³. За да се задълбочат знанията на учениците, тук се включва и изучаването на старобългарски език. Чуждоезиковата подготовка е представена от руския език с основи на руската граматика. Други дисциплини, които се изучават, са физика, физиология и хигиена. В девическите главни училища се преподава и музика, но тя няма задължителен характер²⁴. Разширеният кръг от учебни дисциплини налага по-голям брой учители в тези учебни заведения. Според Устава, предвидената бройка на педагозите е 5, от които един е надзирател, а останалите преподават и в девическите

училища. В последните работят две учителки, от които едната е надзирателка. За преподаватели в последните два класа, изискването е да се назначават лица, завършили средно училище, способни и с дълга учителска практика²⁵. Документът регламентира известни привилегии за учители с по-висока степен на образование и с по-голям професионален стаж. Например учител, който 7 години е преподавал в народно училище се освобождава от военна служба, а тези, които са завършили главно училище, се ползват с известно предимство при назначаване. Обучението в тези училища също е безплатно. Те се издържат от общините, но там, където липсват достатъчно средства, държавата може да открие главно училище на своя издръжка. За да се улесни достъпът на учениците до тези заведения, е предвидено да се отпускат стипендии за способни младежи и да се откриват за тях пансиони.

Вторият дял от Привременния устав урежда въпроса за издръжката и управлението на народните училища. По правило те се откриват от общините и се издържат от тях. Само в извънредни случаи Дирекцията на народното просвещение може да окаже временна помощ. Управленските функции на общините се реализират с помощта на специално формирани органи – училищни настоятелства и окръжни училищни съвети.

Училищното настоятелство трябва да се състои най-малко от трима члена, избирани всяка година от членовете на общината. В тези градове, в които училищата получават помощ от градските съвети, един от членовете на последните е по право и член на настоятелството. В края на годината училищното настоятелство се отчита пред общината. Основните задължения на този управленски орган се изразяват в събиране на училищни приходи и тяхното целево използване; оказване помощ на бедни, но ученолюбиви ученици²⁶. По отношение на учебната работа училищното настоятелство може само „нравствено“²⁷ да подкрепя дейността на учителите. По-висш контрол върху неговата работа, на местно ниво, упражняват окръжните училищни съвети.

Във всеки окръжен град се предвижда да се сформира такъв съвет. Той се състои от пет члена, избирани от избирателите на целия окръг, а местният губернатор утвърждава избора. За да бъдат

избирани за такива, членовете на училищния съвет трябва да се ползват с доверието на народа и „да се отличават с любов към народното образование“²⁸. Местните митрополити или техните членове са по право членове на окръжния съвет. Този орган се грижи за материалното състояние на всички училища в окръга, определя учителските заплати и другите разходи на народното училище. При възникване на конфликт между настоятелството и общината, окръжният училищен съвет е този, който трябва да го разреши. В края на всяка година съветът дава подробен отчет за извършената дейност пред общото събрание на градските и окръжни избиратели. Докато посочените два органа контролират материалната страна, управлението на учебната работа и методическото ръководство на училищата се възлага на училищните инспектори.

Във всяка губерния на Българското княжество се предвижда да се назначи по един окръжен инспектор, който е избран от населението. Под негов надзор попадат всички градски и селски народни училища в окръга, които той е длъжен да посещава. Задълженията на училищния инспектор са регламентирани в специална Инструкция за окръжните инспектори²⁹, според която той надзирава личния състав на учителите, учебно-възпитателната дейност на училищата, грижи се за снабдяването им с учебни пособия и ръководства, за подобряване на материалната база, за откриване на нови училища и др. Може би най-големи са правата и задълженията на инспекторите в областта на учебно-методическата работа. За да се осигури нормалното ѝ протичане, те проверяват редовно подготовката на учителите. Ако се установи, че в някои училища са назначени неподходящи хора, със съгласието на училищното настоятелство, инспекторът има право да ги уволни. В същото време той съдейства за назначаването на способни и отговарящи на условията кандидати за учители, и се грижи за редовното изплащане на техните заплати. Дейността на инспекторите се контролира от Дирекцията на народното просвещение, като в края на всяка учебна година те изготвят и предоставят подробен рапорт за своята работа. Предвиденият брой на окръжните инспектори обаче се оказва твърде малък – пет (колкото са и губерниите). Поради това тяхната дейност е силно затруднена, защото физически не е възможно да се обиколят и контролират училищата

на съответната територия. Ето защо възниква необходимост от повече инспектори и на 18 май 1879 г.³⁰ руският императорски комисар разделя Княжество България на 15 учебни окръга, с по един училищен инспектор. Всеки от инспекторите се задължава в срок до август 1879 г. да представи подробен отчет за цялата дейност, която е извършил: да установи състоянието на учебното дело в окръга и мерките, които са предприети за неговото подобрене.

Освен народните училища, след Освобождението в Княжество България се откриват реални училища и класически гимназии. Тяхната дейност се регламентира с Временни правила за реалните училища³¹, утвърдени през октомври 1878 г., които определят реда, на който са подчинени, тяхната програма на преподаване, висшестоящият орган, под чието управление се намират, както и на кого се предоставя материалната издръжка. Според правилата, целта на реалните училища е да дадат по-високо общо образование и да подготвят учениците за висшите учебни заведения³². Този вид училища ще се издържат предимно от държавата и ще се откриват с разрешение на руския императорски комисар. Общините също могат да откриват такива, при условие, че осигуряват тяхната издръжка. Ръководството на реалните училища се осъществява непосредствено от Дирекцията на народното просвещение. Предвижда се за учебната 1878/79 г. да се открият само първите два класа³³, а следващите класове да се открият, след като се осигурят и подготвят подходящи учители. За да се обучават учениците в такива заведения, е необходимо: да четат свободно, да пишат и правилно да възпроизвеждат прочетеното, да са овладели четирите аритметични действия и да познават основите на геометричното чертане. В първи клас на реалните училища могат да постъпят ученици, не по-малки от 10-годишна възраст. Тук обучението се заплаща, но децата на бедни родители и стипендианти са освободени от годишна такса. Събраните средства се предвижда да се ползват за обзавеждане на училището с кабинети и учебни пособия. Завършилите такова училище имат известни привилегии при постъпване на гражданска служба³⁴.

За разлика от народните училища, програмата на реалните е значително разширена. По-задълбочени са знанията, относно българската граматика, като учениците се запознават и с отделни литера-

турни произведения. В областта на географската наука се придобиват знания за природните и политическите особености на отделните страни по света. Обучението по история разширява познанията на учениците за историческото минало както на нашия, така и на другите народи. Предвижда се изучаването на западни езици – френски или немски и на повече природонаучни дисциплини – аритметика, геометрия, зоология, ботаника, минералогия и др. Необходимостта от подготвени кадри с хуманитарно образование налага откриването и на класически гимназии. По същество програмата на тези учебни заведения не се отличава от тази на реалната гимназия. Новост тук е изучаването на латински език – три часа седмично, както и увеличен брой часове по западноевропейски езици. Реалните и класическите училища се ръководят от директор и двама негови помощници, които са утвърдени от императорския руски комисар. Контролът върху работата на тези училища се осъществява от инспекторите, избрани измежду преподавателите в съответните училища. На учителите не се разрешава да имат повече от 20 часа седмично, тъй като трябва да се грижат за своята научна и методическа подготовка. Това дава възможност на преподавателите да се развиват в своята професионална кариера.

Учебните занятия приключват с полагаане на годишен изпит, който се провежда под председателството на училищния инспектор. Знанията и уменията на учениците се оценяват по петобалната система: **най-добър (5); добър (4); удовлетворителен (3); слаб (2); лошо (1)**³⁵. За преминаване в по-горен клас, изискването е оценката от всички предмети да е не по-ниска от удовлетворителна. Ако предметът, по който ученикът има слаб, е краснописание, то той минава в горен клас без изпит.

В отделни градове, в които населението не може да само да поддържа свое училище, се предвижда откриване на правителствени четирикласни училища. Тяхната програма съвпада с тази на народните училища.

Откриването на средни учебни заведения по българските земи в края на 70-те години на XIX в. е изключително важно събитие. Чрез тях се прави крачка в културното развитие на българския народ. Самата българска общественост посреща с голям възторг тази придобивка и взема активно участие в нейното изграждане.

Паралелно с развитието на народните училища, реалните и класическите гимназии, М. Дринов предприема мерки за осигуряване педагогическата квалификация на учителите. През 1879 г. в страната се откриват курсове (общо 12), които целят да подготвят в методическо отношение начинаещите педагози³⁶. Обучението в тях се провежда през лятната ваканция и продължават около пет-шест седмици, под ръководството на окръжните училищни инспектори. За оптималното функциониране на педагогическите курсове са изработени специални Правила за временните педагогически курсове, които предвиждат два вида обучение: теоретично и практическо. Теоретичните занимания се провеждат в продължение на 15 дни, като се поставят теми от областта на методиката, теория на възпитанието, дидактиката, училищната организация и др. Акцентът е върху дидактическите принципи и методиката на началното четене и писане. По време на своето обучение курсистите се запознават и с училищната документация, съставят учебни планове, разработват уроци и конферират върху тях³⁷. Педагогическите курсове обаче могат да задоволят частично и временно необходимостта от квалифицирани кадри. Поради това, Дринов предприема по-сериозни мерки в тази посока. През същата 1879 г. със своето авторитетно застъпничество той успява да издейства от руското правителство 80 000 франка стипендии за български младежи, които заминават на обучение в Русия.

Особено големи са грижите на завеждащия Отдела на народното просвещение за подобряване материалното състояние на учителите. Според установената още от времето на османското владичество практика, учителите се уговарят с общината или с училищното настоятелство на еднократно годишно или месечно възнаграждение. Обикновено назначаването е в периода от Димитровден до Гергьовден, а през останалото време учителите могат да извършват своята занаятчийска или полска работа. Тази практика се запазва за известно време и след Освобождението, но при новите условия, тя става пречка за служебното стабилизиране на учителите. В същото време се затруднява и централното управление, защото не може да установи реда в заплащането на учителския труд, и на тази основа да предприеме мерки за материалното подобряване на педагозите. Ето защо Дринов изпраща циркулярно писмо (23 юни 1879) г. до

губернаторите³⁸, в което отправя упрек към общините, че не полагат достатъчни грижи за назначените учители. В писмото се осъжда практиката на „спазаряване“ и се отправят искания: увеличаване на заплатите на учителите и осигуряването им с квартири; учителите да се назначават целогодишно, като им се заплаща и през ваканционните месеци. Така те няма да се принуждават да работят друга работа и да се отклоняват от преподавателската си дейност; заплатите да се изплащат редовно, за да не изпаднат учителите в унизително положение. Темата за материалното положение на учителите е водеща и в доклада на М. Дринов пред княз Александър I, в който се изтъква, че заплатите трябва да се регулират от щатовете на правителствените четирикласни училища.

В първите следосвобожденски години се чувства особена нужда от учебници и учебни помагала. Старите помагала вече не са подходящи за употреба, защото не отговарят на новите предизвикателства в сферата на образованието. Дринов се заема със задачата да се осигурят нужните учебни пособия за всички степени на народните училища. В забележка към Привременните правила се казва, че „управлението е взело мерки да се съставят по всички предмети годни учебници и книги, които след обнародването им ще се препоръчват“³⁹. До окончателното разрешение на този въпрос, управлението препоръчва да се ползват руски учебници – преводни, компилативни или оригинални.

Просветната дейност на М. Дринов е начален и особено важен етап в развитието на българското образование след Освобождението. По негово време се полагат основите на нашата училищна политика и администрация. Въвеждайки единна за всички училища организация, тя се поставя под управлението на един орган – Дирекцията за народно просвещение, която ръководи изцяло учебното дело в страната. Като запазва някои съществени елементи от заварената в страната училищна система, руската гражданска власт уеднаква учебно-образователния процес. Въведени са еднакви програми за отделните видове училища и се осъществява строг контрол върху дейността на учителите с помощта на инспекторския институт. Учебното дело, което до този момент е предоставено на усмотрението⁴⁰ на българските общини, сега става държавно. И това е естествено,

защото новата българска държава се нуждае от добре изградена образователна система, която да помогне за културното развитие на българския народ. За целта, още в първите нормативни документи първоначалното образование е обявено за задължително и за двата пола. По-късно този принцип се прокарва в Търновската конституция (член 78), според който наред със задължителния характер на първоначалното образование, то е обявено и за бесплатно⁴¹.

В резултат на съвместната дейност на местното население и правителствените органи, учебно-образователната система получава завършена организация. В тази организация успешно се съчетават прояви на местната училищна уредба и основните положения на руския образователен опит. На тази основа се създава подходяща за българския народ образователна система, която продължава своето съществуване дълги години след Освобождението.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Ръждавичка, Ев.** Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър Хадживасилев“ и формирането на българския обществен елит в края на XIX и началото на XX. – В: И настъпи време за промяна. Образование и възпитание в България XIX–XX в. Институт по Балканистика при БАН. С., 2008, с. 65.

² **Попов, Н., М. Пиронкова.** Образователната система в България. Бюро за педагогически услуги. С., 2007, с. 15.

³ **Раднев, Н. М.** Дринов и К. Иречек и просветното дело в Княжество България. С., 1984, с. 3.

⁴ Пак там.

⁵ **Атанасов, Ж.** История на българското образование. С., 1977, с. 194.

⁶ **Ванков, Н.** Развой на учебното дело и училищното законодателство в България. С., 1906, с. 154.

⁷ **Атанасов, Ж.** История на българското образование. С., 1977, с. 196.

⁸ **Раднев, Н.** Цит. съч., с. 30.

⁹ **Ванков, Н.** Цит. съч.

¹⁰ **Манолова, М.** Нормотворческата дейност на Временното руско управление в България (1877–1879), С., 2003, с. 173.

- ¹¹ **Раднев, Н.** Цит. съч., с. 30.
- ¹² **Ванков, Н.** Цит. съч., с. 156.
- ¹³ Пак там.
- ¹⁴ Пак там.
- ¹⁵ **Атанасов, Ж.** Цит. съч., с. 197.
- ¹⁶ **Ванков, Н.** Цит. съч., с. 157.
- ¹⁷ Пак там.
- ¹⁸ Пак там.
- ¹⁹ Пак там.
- ²⁰ **Атанасов, Ж.** Цит. съч., с. 198.
- ²¹ Държавен вестник, бр. 48, 13 юни 2000 г.
- ²² **Атанасов, Ж.** Цит. съч., с. 198.
- ²³ Пак там.
- ²⁴ **Ванков, Н.** Цит. съч., с. 157.
- ²⁵ Пак там.
- ²⁶ **Ванков, Н.** Цит. съч., с. 158.
- ²⁷ **Атанасов, Ж.** Цит. съч., с. 199.
- ²⁸ Пак там.
- ²⁹ **Манолова, М.** Цит. съч., с. 175.
- ³⁰ **Ванков, Н.** Цит. съч., с. 160.
- ³¹ **Попов, Н., М. Пиронкова.** Цит. съч., с. 17.
- ³² **Ванков, Н.** Цит. съч., с. 160.
- ³³ **Атанасов, Ж.** Цит. съч., с. 200. Според Н. Ванков класовете, които се предвижда да се открият, са три.
- ³⁴ Пак там.
- ³⁵ **Ванков, Н.** Цит. съч., с. 162.
- ³⁶ **Атанасов, Ж.** Цит. съч., с. 201.
- ³⁷ Пак там, с. 202.
- ³⁸ Пак там, с. 203.
- ³⁹ Пак там.
- ⁴⁰ **Манолова, М.** Цит. съч., с. 180.
- ⁴¹ Български конституции и конституционни проекти. С., 1990, с. 27.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасов, Ж.** История на българското образование. С., 1977.
- Български конституции и конституционни проекти. С., 1990.
- Ванков, Н.** Развой на учебното дело и училищното законодателство в България. С., 1906.

Държавен вестник, бр. 48, 13 юни 2000 г.

Манолова, М. Нормотворческата дейност на Временното руско управление в България (1877–1879)., С., 2003.

Попов, Н., М. Пиронкова. Образователната система в България. Бюро за педагогически услуги. С., 2007.

Раднев, Н. М. Дринов и К. Иречек и просветното дело в Княжество България. С., 1984.

Ръждавичка, Ев. Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър Хадживасилев“ и формирането на българския обществен елит в края на XIX и началото на XX. – В: Сб. И настъпи време за промяна. Образование и възпитание в България XIX–XX в. Институт по Балканистика при БАН, С., 2008.